

1962

zprávy

VLASTIVĚDNÉHO
ÚSTAVU
V OLOMOUCI

ČÍSLO 98

CESTA KONICKÁ A OTÁZKY KOLEM NÍ

Roku 1959 vyšla kniha dr. V. RICHTRA *Raně středověká Olomouc*. Autor provádí čtenáře nejstarší předměstskou a městskou Olomoucí, řeší nově některé sporné otázky, které se netýkají jen problémů dějinně uměleckých, nýbrž i jiných oborů historie. Řešení se zakládá na bohatém podkladě pramenném i na skvělém nadání kombinačním, přece se nám však zdá, že by někde bylo formulovati závěry po někud jinak.

RICHTER¹ vede ze Střední brány olomoucké starou cestu Polskou na Konici, Jevíčko a Svitavy. „Později však, když silnice do Čech směřovala přes Litovel do Mor. Třebové a přes sedlo Schönhengst, vycházela ze Střední brány cesta do Brna.“ Z Litovelské brány tedy vycházela až v době městské cesta spojující Litovel, Mohelnici, Mor. Třebovou a Svitavy. A dále píše ještě jednou:² „Na cestě k Prostějovu, popř. původně ke Konici ležel pod Tabulovým vrchem špitál P. Marie in campo pro malomocné.“

Vycházela tedy podle RICHTRA původní Konická (Polská) cesta ze Střední brány přes Tabulový vrch jako dnešní silnice prostějovská (brněnská), ale autor uznává,³ že podle listiny z r. 1249, falsa to zhotoveného kolem r. 1270,⁴ šla dále přes Náměšť a že r. 1281⁵ se označuje za bránu ke Konici místo při pěti lánech u vsi Lučice, které spolu s Třebčínem daroval Albert ze Šternberka kostelu olomouckému za škody mu způsobené v letech předešlých. Lučici označuje RICHTER za vesnici zaniklou při Olomouci a připojuje otazník.⁶ HOSÁK v *Historickém místopise*⁷ označuje Loučici za osadu zaniklou u Konice, na jiném místě⁸ ji ztotožňuje s Loučkou na Litovelsku. V článku „Zaniklé osady na Moravě“⁹ ji však neuvádí mezi 1.200 vymizelými vesnicemi. Není ovšem pochyby, že touto vsí jsou Loučany u Náměště, které jsou jmenovány ve tvaru lokativním „Lucaz“ již v listině Zdikově z r. 1131.¹⁰ Pro Loučany mluví blízký Třebčín, uvedený s nimi. Se stejným jménem Luczicz se setkáváme v okolí olomouckém ve falsu kladeném k r. 1220, v němž řeší markrabí Vladislav Jindřich spor lidí své manželky ve vsi Luczicz s klášterem Hradištským o les u Laštan a Domašova.¹¹ Zde je to zřejmě ves Lužice, která, když se znova objevuje v listině Albrechta ze Šternberka, upravující desátky ke kostelu ve Šternberku je psána Lusitz.¹²

Ve falsu, přičítaném Václavovi I., z r. 1249 pro klášter Hradištský mluví se o třech cestách z Olomouce, kterými se dělí pole hejčínská. Z nich první jde do Hněvotína, druhá k Náměšti a třetí na Křelov. Listina falšovaná v klášteře jistě zachovala dopravní situaci své doby, aby si zajistila zdání pravosti. Proč by si byla cesta ke Konici zacházela přes Tabulový vrch a potom přes vlny terénu se byla stáčela k Náměšti, když přímou trasou — a ve středověku se držely cesty přímého směru, nelekajíce se ani případného stoupání — bylo lze kratěji a příměji dosíci přes Loučany vstupu mezi Košířem a vrchy za Laškovem, kterým vytékala do Hané Šumice? Do tohoto, dnes Terézským zvaného, údolí tvořil širokou bránu otvor u Náměště. Cesta šla přes nebo mimo Neředín, překročila někde v místech nynější silnice bod 265 m, klesla v Těšeticích na 228 m, pak zase stoupala v Náměšti a pod dnešním Laškovem na 275 m, držíc se Šumice, potom Pilavky a její pobočky Přemyslovského potoka, aby u Přemyslovic dosáhla 380 m a klesla ke Stražisku jen o 10 m a znova vystupovala údolím Romže (Jesenky) ke Konici na 413 m.¹³ Konice upomíná svým jménem na tuto starou cestu, neboť znamená stáj koňskou.¹⁴ V lučinatém, hojně zavlažovaném údolí Romže bylo dosti píce i pastvy pro koně potřebné k dopravě na této v staré době hodně používané cestě. Od Konice stoupala přes zaniklý Otín,¹⁵ nazvaný podle některého z olomouckých Otů, a pod Duranou, pojmenovanou podle Durancie, manželky Oty III.,¹⁶ ve výšce 621 m, sestupovala k Úsobrnu na 400 m a k Jevíčku 366 m. Potom se prodírala kopcovinou podél Malonínského potoka k Ešlé, Březině, Rudné, severně od Farářského kopu k Moravské Dlouhé, nebo jižněji od Smolné, k Sla-

tině, Želívsku a Březové.¹⁷ Na ní je u Laškova předhistorické hradisko Rmíz,¹⁸ pak hrádky Stražisko, Durana a opodál k severu Mařinské hradiště, dále Hutberg u Hor. Hynčiny a Gratzl na Svitavě.

Stará cesta Konická byla zatlačena do pozadí, ale ještě dlouho byla používána, když po vzniku měst se nejčilejší provoz přesunul na novou cestu přicházející z Litovle Litovelskou branou, která pokračovala městem a předhradím a vycházela Hradskou branou přes toky Moravy do Polska, místo aby obcházela Olomoucký kopec, jak tomu bylo, dokud všechn obchodní styk nebyl soustředěn v středověkém městě.¹⁹ Teprve po vybudování olomoucké pevnosti v 18. století byly svedeny všechny západní cesty do Střední brány a Litovelská brána zůstala omezena jen na vchod pro pěší. Cesta prostějovská a litovelská se pak spojovaly u Dřevěného zvonu a společně vcházely dovnitř hradeb.²⁰

Ze původní cesta Konická vcházela do sídliště olomouckého někde severně od pozdější Střední brány, odvozujeme i z toho, jak se noví badatelé stavějí k tomuto problému.

Inž. J. KŠÍR²¹ vede nejstarší cestu z Náměště na Topolany, Šibeník, po rozvodí mezi Moravou a Povelkou, asi od Hospodářského družstva (u místního nádraží) k Mořickému kostelu a Sarkandrově kapli, případně Čechovými sady ke krajskému soudu a uzavřenou uličkou z Uhelné přes Dolní náměstí přímo k Sarkandrovské kapli. Když bylo město obeháno hradbami, ústila cesta buď do Litovelské nebo Střední brány. Tři mapky jím vypracované jsou připojeny k článku NEŠPOROVU „Kolonisace města Olomouce“.²² Ukazují stav před rokem 1227, do roku 1248 a po tomto roku. Na první zakreslil inž. KŠÍR obchodní cestu od Prahy přes rameno Moravy, severně od ústí Povelky do něho, podle sv. Mořice ke kapli Sarkandrovské a její eventuální jiný průběh přes blok mezi Pavelčákovou a Lafayettovou ulicí, podle kapličky sv. Markéty, Panskou ulicí na předpokládané tržiště při Michalském kostele. Na druhém plánu přichází cesta od Prahy, mezi oběma případnými toky Povelky, překračuje severní k osadě Mořické a jde po východním okraji Horního na Dolní náměstí a tedy od severu do osady Blažejské. Druhá její možná trasa překračuje oba zakreslené toky Povelky a vstoupí ulicí Lafayettovou na Dolní náměstí a tudíž zase od severu do Blažejské trhově vsi. Na třetí kresbě vchází cesta pražská již do Litovelské brány. Je tedy patrné, že ve všech těchto možných případech převládá pojetí, že stará cesta od Prahy vcházela do Olomouce spíše v okolí severozápadního koutu Horního náměstí a obcházela jeho bažiny po východním okraji, aby potom prošla starším tržním sídlištěm a obcházejíc po jižním a jihovýchodním úpatí Olomoucký kopec, překročila toky Moravy a zamířila do Slezska a Polska.

Dr. KUX²³ upozorňuje, že předměstí na západní straně města se rozbíhala paprskovitě a že od Švédského výpadu (Putzentürl — bývalá Lázeňská ulice) v přímé linii se táhla Psí ulice čili Vozovka. Poněvadž předměstí se šířila podél cest spějících k osadám, lze soudit, že tudy šla v blízkosti Povelky cesta k Neředínu a dále dotýkajíc se Topolan k Loučanům — cesta Konická. Patrně nevůstovala do města Střední branou, leda až po vybudování pevnosti.

NEŠPOR²⁴ považuje Psí ulici, o níž míní, že je snad totožná s pozdější Vozovkou, za pokračování ulice Barvířské. Z obou vede východ městskými hradbami ještě roku 1577: ze Švédské brána, z Barvířské branka.²⁵

KUX má ve své knize²⁶ vložení plán předměstí z doby před vybudováním pevnosti roku 1743 a ještě tam jde cesta od Litovelské brány, překročujíc Povelku tekoucí od Neředína, a po rozštěpení jedna její větev vede po pravém břehu potoka k Neředínu. Autor pak klade²⁷ na Šibeník větvení se cest do Hněvotína, Neředína, Náměště, Křelova a Hejčína. Všechno to tedy ukazuje, že Konická cesta přicházela do Olomouce v blízkosti Litovelské brány a do Střední brány se dostala, až všechny severnější východy byly omezeny jen na pěší příchodí. Sám RICHTER²⁸ píše, že cesta z Čech přicházela do trhově osady při sv. Blažej od severu a na jejím protilehlém konci se větvila k jz., j. a jv.

Stará cesta Konická procházela nebo se dotýkala krajin pokrytých hvozdem jak na severní, tak i na jižní straně, na vlastní to Dražanské pahorkatině. Teprve když v druhé polovině 13. století začala se rozvíjet i v těchto lesích kolonizace, nabývala pod pluh uváděná lesní půda ceny. Prvním pokusům v drsném podnebí vyšších poloh se nedařilo. Ztroskotala lokace podniknutá bratřími Velišem a Štědroneš z Uhřic na potoku Skřípově z rozkazu Hradištského opata Roberta roku 1250.²⁹ Avšak o 29 let později došlo k ostrému zápasu o hranice mezi opatem Hradištským a Albertem z Lešan, který rozhodl biskup Bruno, tehdejší správce severní Moravy, roku 1279, podle svědectví Jana, správce lesů královských za Přemysla II.³⁰

Pro tento spor bylo zhotoveno pravděpodobně v klášteře falsum datované roku 1200, že již tehdy byla darována tržní ves Knínice od markrabího Vladislava Jindřicha klášteru spolu s dědinami Šebetovem, Sebranicemi a Uhřicemi a s velkým lesem na Dražanské vysočině,³¹ jehož meze jsou až podezřele přesně vytýčeny. RICHTER vykládá označení listiny takto:³² říčku Studenou má za zdrojnicí Nectavy na sever od Šubířova. Zde bychom dali přednost jejímu ztotožnění s potokem pramenícím u Svárova v trati Studená a tekoucím napříč Malou Hanou do Jevíčky.³³ „Rachowkop“ je podle MACKERLA trať Hradkov u Úsobrna. Jasný je údaj „veřejná cesta z Jevíčka do Konice“. Sádek klade RICHTER ke Skřípovu, Skalku do lesa Švábenska, západně od Křemence. Pramen potoka Malenný, ústícího u osady Maleny, a potoka Deštného, což je dnešní Brodecký potok, ústící u Pterského dvorku, na jehož prameni vznikla Dešná, nacházejí se tedy v okolí Brodku. V blízkosti je vrchoviště potoka Javorníka, přítoku Okluky, vznikajícího pod kótami 694 a 685, sz. od Bukové. „Casti diel“ nelze lokalizovat. „Bochency“ byla osada zaniklá sz. od Pavlova.³⁴ Poslední údaj „Na opatovém“ je asi některé místo na okraji Malé Hané, kde sousedí dvě bývalá panství opatská, v Šebetově hradištské a v Opatovicích, kde jméno označuje původ. Od Bukové se totiž stáčí hranice lesa přes Pavlov k západu až k ssz. S RICHTROVÝM ztotožněním lze souhlasit, až na první bod. Jím zjištěné hranice uzavírají kruh, ve kterém by však zela mezera, kdyby Studená byla Nectavka; to by šly meze lesa od ní k jihu na cestu Konickou, jediný zcela jistý bod v řadě jmen, místo k severu, k ní od koncového bodu „Na opatovém“. Potok Opatovický naopak nám doplňuje zbytek kruhového uzavření.

Když Bruno rozhodl spor kláštera s Albertem z Lešan v hranicích poněkud zjednodušených, jmenují se jen: Sádek, Malinný potok, Deštný potok a potok Javorník až k cestě, která sluje Hvozdecká. Dosud je mínění, že byla tak nazvána podle dnešní osady Hvozdu, ke kterému vedla. Držíme-li se však RICHTROVA výkladu, sestupovala hranice od Bukové někam k záp., k Malé Hané. Hvozdem jistě byl pokryt celý tento díl Dražanské vysočiny a cesta, která do něho vedla, mohla se právem zvat Hvozdeckou. Podle Frant. CERNÉHO³⁵ byly lesy na Dražanské vysočině odděleny od hvozdu na hranicích českomoravských jen úzkým pruhem Malé Hané, kde počítá pouze dvanáct osad, kdežto celé tři čtvrtiny toho kraje byly neobydleny.³⁶ HOSÁK³⁷ vede svou cestu Hvozdeckou z Olomouce na Náměšť, Bohuslavice, Lukou, Hvozď, Konici, Brodek, Úsobrno, Knínice a Svitávku, tím by aspoň na krátké trati procházela hvozdem Dražanské vysočiny, netvořila by ovšem hranici mezi sousedními panstvími.

Na konicko-jevíčské cestě došlo počátkem roku 1145 k setkání biskupa Jindřicha Zdika s knížaty Konrádem Znojenským a Vratislavem Brněnským.³⁸ Biskup vyjel z Olomouce s tamním knížetem Otou III.,³⁹ aby přes Čechy zamířili do Říma. V literatuře jediné Konst. JIREČEK a R. DVORÁK,⁴⁰ neznámo z jakého důvodu, dávají jim vyjít z Prahy. Při setkání už není zmínky o přítomnosti Otově.⁴¹ Asi zůstal někde před tímto místem.⁴² V úvahu by přicházel Otín, který už tehdy musel existovat, protože on je posledním Otou, po kterém by mohl být pojmenován, nebo na hrádku Duraně, nazvaném podle jeho manželky. To byl jeho majetek,

kde chtěl zůstat přes noc, která v té roční době časně se dostavovala. Také biskup chtěl nocovat ve svém. K setkání došlo před celnicí úsobrnskou u kostela, anebo tam aspoň se obě strany v dobré míře rozešly, když Konrád po delších naléhavých prosbách o přimluvu biskupovu u vévody Vladislava II. se s ním rozloučil, aby se na oko vracel směrem k svému údělu, který nesousedil přímo s Olomouckem, nýbrž přes Brněnsko. Znojensko končilo při pramenech Oslavy.⁴³ ŠEMBERA vyslovil mínění, že se tak stalo v Jaroměřicích,⁴⁴ které patřily biskupství pražskému a byly nazvány podle bratra krále Vratislava I. Jaromíra. Ale na cizím majetku sotva byla zřízena knížecí celnice.⁴⁵ Stejným právem lze předpokládat kostel v Biskupicích, statku to biskupa olomouckého,⁴⁶ jako v biskupských Jaroměřicích. Farní patronát je dosvědčen dříve v Biskupicích nežli v Jaroměřicích, právo podací se tam připomíná v letech 1361—1638, v Jaroměřicích až v 15. století. Po opuštění fary jaroměřické byla osada přifařena do Biskupic a potom do Jevíčka. V Biskupicích se však po starém kostele nezachovala žádná stopa.⁴⁷ Roku 1481 se tam zmiňuje i kaple Matky Boží, k níž jdou platy ze tří lánů v Slatině.⁴⁸ Naproti tomu dolní, dnes filiální, kostel jaroměřický je v jádře svém stará stavba na starém hřbitově.⁴⁹ Nové kostely byly založeny: v Jaroměřicích roku 1709 na vrchu Kalvárii, v Biskupicích 1775.⁵⁰ O úsobrnském kostele není nikde v pramenech ani zmínky, ale ještě roku 1492 a 1502 uchoval se název „úsobrnské děkanství“, ačkoliv správce jeho sídlil již v Boskovicích.⁵¹ Těžko tedy lze se rozhodovat, o který kostel se jednalo.

Místní situace je v Jaroměřicích i Biskupicích obdobná, potok protéká vesnicí, v obou jsou sídla panská i dvory. Nutno ovšem přiznat, že Úsobrnský potok v Jaroměřicích je mohutnější, ale vodní poměry v krajině dotud téměř nekultivované byly ve 12. století jistě značně odlišné od dnešních. Nejvíce ovšem, tuším, váží text pramene samotného. Ze slovního znění kroniky se nedá vyrozumět, že by ubytování biskupovo bylo nutně tam, kde ho opustil Konrád.⁵² Dvůr, v němž biskup nocoval, byl jenom plotem ohrazený, přes nějž mu pomáhali utéci jeho průvodci, tedy žádný hrádek.⁵³ Když útočníci jej zapálili, oloupili průvodce i sedláky a odtáhli, někdy k půlnoci spatřil Zdik ze svého úkrytu jednoho ze svých poddaných (de familia sua),⁵⁴ kterého poznal, tiše přivolal a požádal ho, aby přivedl otce Gvozdu a aby jej odvedl do Litomyšle. Nebyl to nikdo z družiny, protože hledal vyplašený a rozuteklý nebo před kořistíci rozehnaný dobytek, tedy domácí člověk. V pražských Jaroměřicích by nebyl znal Zdik jednotlivé sedláky jako ve své vsi, kde asi častěji na svých cestách odpočíval.⁵⁵ Na poddaných pražského biskupa byla by družina knížecí sotva vykonala takový plen. Měli biskupa dovést do hradu litomyšlského a stalo se tak po cestách, necestách, lesními závějemí.⁵⁶ Vracet se na veřejnou cestu pohraničním pralesem nebo vůbec projít otevřenou krajinou bylo nebezpečné. Tam mohla čekat záloha. Do lesních houštin dostat se bylo daleko snadnější z Biskupic ležících na samém severním konci do té doby osídlené Malé Hané.

Biskupice nás přivádějí k dalším dvěma otázkám. Tento statek přešel roku 1262 z rukou biskupových do správy olomoucké kapituly.⁵⁷ Jí zůstal celé století. Až když roku 1361 počali někteří sousední šlechtici⁵⁸ jednat o opevnění kopce střezícího cestu Nectavským údolím, vyměnil statek ten kapitule markrabě Jan Jindřich za bližší osady na Hané: Senici, Žešov a Výšovice.⁵⁹ Markrabě dokončil výstavbu hrádku, který proň jako ručitele míru v zemi měl význam, kdežto v držení neklidných velmožů byl by jen sváděl k rušení pokoje. Hrádek byl nazván podle způsobu opevnění Plankenberkem. Že byl vydatnou oporou ve sporu stran, ukázalo se, když byl odkázán třetí závěti Jana Jindřicha roku 1371 jeho nejmladšímu synovi Prokopovi.⁶⁰ Tím mu byl dán úkol, jednak spojovat jeho državy Uničov, Litovel, Bludov, Úsov s Přerovem a Kralicemi, jednak být vysunutou útočnou baštou proti

Joštově Moravské Třebové a Cimburku. Svědectvím o tom, že se v těchto místech vedly prudké boje obou bratří proti biskupství olomouckému, které drželo Svitavsko a Mohelnicko v obou bocích i Kladky v bezprostřední blízkosti,⁶¹ a potom mezi nimi samotnými, je, že v těch časech zanikly některé vesnice v tomto kraji a že je nepřežil ani Plankenberk. Roku 1411 byl již pustý, neměl tedy dlouhého trvání, jen nějakých čtyřicet roků, neboť musil být dobyt a zbořen ještě za posledních let Prokopových, který zemřel 24. září 1405. Prokop jej dal v léno Ješkovi Puškovi z Kunštátu r. 1386.⁶² Když po smíru Joštově s biskupem Petrem Jelitem roku 1382,⁶³ takže zůstal jen Prokop v boji proti němu, byla 1399 vyhlášena na hejtmana plakenberské posádky klatba od opata skotského kláštera ve Vídni.⁶⁴ Na boje a loupežné nájezdy z Plankenberku vedené upomínají pŕhony roku 1405 na Jana Pušku z Otoslavic, vedený Jindřichem ze Šumvaldu pro pleny na Trnávsku⁶⁵ a roku 1408 od Erharta Pušky, syna Ješkova, z Kunína města na Jana Boskovce z Brandýsa, že mu držel mnoho let mocí jeho Hrádek u Jevíčka.⁶⁶ V jeho držení se dostal Boskovec roku 1401 zástavou za věrné služby už z toho hrádku konané.⁶⁷ Tím vlastně porušil Prokop první darování před patnácti lety. Musily nastat nějaké změny v těchto letech v poměru Prokopově k Puškovi i k Boskovci. V létě 1400 vedl totiž Zikmund neúspěšný boj vycházející ze Svitav proti svému bratranci,⁶⁸ v nichž hrádek byl bezpochyby zničen. Prokop ani ne ve dvou letech se dostal do zajetí Zikmundova. Boskovec stál později vytrvale na straně Zikmundově i proti králi Václavovi ještě roku 1417.⁶⁹ Roku 1420 byl vrchním velitelem Zikmundovy posádky, bráncí Vyšehrad proti Pražanům.⁷⁰

Když smrtí Prokopovou spadl statek biskupický na Jošta, zastavil jej švagroví Boskovcovu, Erhartovi z Kunštátu a Skal, svému straníkovi. Roku 1411 dostal Heralt ml. od Jošta (vklad do desek je až 1412) panství toto s vrchem, kde kdysi byla tvrz, v plný majetek dědičný.⁷¹

Plankenberk vzkřísil se sice za čas k novému životu, když bylo potřebí strážě v tomto úzkém průchodu do Malé Hané na počátku válek husitských, kdy husitské vojsko proniklo z Čech na Moravu, věrnou Zikmundovi, avšak jenom v některých městech se trvaleji usadilo. Plankenberk, zvaný tehdy Novým Hrádkem u Jevíčka, zajišťoval spojení Svitav a Jevíčka s Litovlí a Uničovem husity obsazenými.⁷² Ale druhý jeho život byl ještě kratší prvního. Snad, jak se domnívá MACKERLE,⁷³ byl dobyt a vyvrácen již r. 1422 od slezských křižáků.

Při prodeji Biskupic Žofii, dcerou Erharta z Kunštátu, a jejím manželem Janem z Cimburka Martinovi a Alšovi z Drahanovic r. 1437 zase je už v kupním zápise jen poznámka: místo, kde kdysi bývala pevnůstka.⁷⁴ Že Nový Hrádek je totožný s obnoveným Plankenberkem, dotvrzuje listina z r. 1399, kde se jmenuje Hrádek aliter Novum castrum též objekt, který v závěti Jana Jindřicha sluje Plankenberk.⁷⁵ Na to, že oba názvy přísluší témuž hrádku, poukazuje i uvedený pŕhon Pušky na Boskovce pro Hrádek u Jevíčka, zatím co Puška obdržel Plankenberk, dostal se Boskovci do zástavy Hrádek u Jevíčka.⁷⁶ Změna názvu padá tedy do posledních let 14. stol. O bývalém opevnění kopce u Biskupic mluví se potom ještě v zápisech z r. 1446, 1493 a 1513, v posledních dvou jako o pustém hrádku. V posledním prodeji se činí poprvé zmínka o Nectavě, nad níž zřícenina se nachází.^{76a} Plankenberk nelze umísťovat do větší blízkosti Biskupic na výšinu „Hradisko“, kde je pravěké opevnění zv. „Hrubé kolo“, které však ve středověku nehrálo žádnou úlohu.⁷⁷

Teprve po polovině 13. stol. začaly s městskou kolonizací pronikat vesnice zakládáné na novém právu emfiteutickém do severní části Malé Hané a do vrchů ji vroubících. Se vznikem města Jevíčka souvisí objevení se 13 osad, které patřily k jeho „Weichbildu“. Mezi nimi zaujímají nás jako poslení otázka naší studie osudy Hartinkova, patřícího v 16. stol. i se svým dvorem k panství biskupickému. Poprvé se objevuje Hartinkov (Hartungsdorf) v listině Přemysla II. pro jevíčského

fojta Albera r. 1258.⁷⁸ R. 1323 dostal se spolu s Jevíčkem a pěti jinými z těchto vsí a s Cimburkem výměnou z královského majetku do rukou Jindřicha z Lipé.⁷⁹ Když r. 1365 koupil markrabí Jan Jindřich od pánů z Lipé Cimburk a Mor. Třebovou,⁸⁰ nejmenuje se v žádné z těchto kupních smluv Hartinkov. Až zase když dal r. 1398 Jošt tato panství Erhartovi z Kunštátu, patřil k Mor. Třebové Hartinkov i lesy kolem něho.⁸¹ R. 1408 prodali Erhat ml. a Jiří z Kunštátu, synové jmenovaného, Mor. Třebové a všem osadám k ní patřícím odúmrtí, tu zase je mezi nimi počítán Hartungsdorf,⁸² ale v indexu je ztotožněn s Rattendorfem - Radkovem. Mezi tato dvě poslední data a předešlé listiny padá Hermannsdorf. Toto jméno čteme v listinách Jana Jindřicha z l. 1361 a 1371,⁸³ v obou vedle Biskupic a v druhé ještě s novým hrádkem Plankenberkem a vesnicí zv. Rzyth, která se vykládá za Březinky. R. 1386 vesnice nejsou jednotlivě jmenovány a r. 1411 (1412) je uvedena jen Březinka. Je tedy Hermannsdorf jmenován výslovně jen dvakrát, a to jako část statku biskupického, avšak je obklopen vystoupením Hartinkova v zápisech 1258, 1323 a potom 1398 a 1408.

Ačkoliv jména Hartung (Hartmann) a Hermann jsou si blízká, přece se zdá, že jsou to dvě od sebe rozdílné vsi, které vznikly v době kolonizační a byly nazvány podle lokátorů. Hartinkov patřil do svazku Jevíčka a potom M. Třebové, kdežto Hermannsdorf, který asi potom zpustl, snad současně s Plankenberkem, vyskytuje se vždy jen ve spojitosti s Biskupicemi, statkem původně církevním. Ještě r. 1464 přešel Hartinkov jako část panství mor. třebovského z rukou Jiřího z Poděbrad na Kostku z Postupic.⁸⁴ Po těchto blouděních postihujeme Hartinkov teprve v kšaftu Petra Šedíka z Kunčiny r. 1541⁸⁵ s Březinkami jako součást zboží biskupického, kde krátce před tím se objevily, aby hned zase zmizely dvě osady Lhota a Zelhotín (Zezlotín). Jsou zapsány při prodeji r. 1493, ale již r. 1513 jsou pusté.⁸⁶ Ze dvora hartinkovského vyšel novoštitný zemanský rod, který však brzy se v tomto kraji vyprodal a zakoupil se na Hané v Čechách, Lhotě, Služíně, Kníničkách, Stařechovicích a Luběnicích.⁸⁷ Matyáš z Hartinkova dosáhl hodnosti písaře při menším právu a pak se stal náměstkem nejvyššího písaře markrabství moravského.⁸⁸ Je zřejmo, že sedláci i drobná šlechta utíkala při první příležitosti z tohoto drsného horského kraje, vesnice zanikaly a šlechta se zakupovala na lepších místech, v úrodnějším kraji, anebo vstupovala do služeb velmožů, v jejichž lenní závislosti často měla svůj počátek a z níž se časem osvobozovala.

Podobný osud stihl zemany z Radkova. Ješkovi Hruškovi z Radkova odevzdal tuto ves s Petrůvkou, třemi lány a s mlýnem ve St. Trnávce Jošt v dědičný majetek, sprostiv ho lenního závazku.⁸⁹ Členové rodu se množili, nabývali jinde majetku, ale starý rodový stateček se záhy dostal do cizích rukou.⁹⁰ Radkov byl zaměňován s Hartinkovem, jak bylo uvedeno při r. 1408. Z německých autorů se proti tomu postavil E. SCHWARZ, poukávav na tyto dvě listiny z r. 1365 a 1464,⁹¹ a odmítl tak uvádění jejich jmen na tutéž osadu, jak tomu chtěli E. SANDBACH a A. MAYER, aby prokázali německé založení Radkova.⁹² Nutno tedy rozlišovat v tomto kraji tři od sebe rozdílné osady Hartinkov, Radkov a Hermannsdorf, z nichž poslední spolu s několika jinými zanikla.

Pokusil jsem se objasnit směr staré cesty z Olomouce do Lítomyšle, pokračování to cesty Polské, a zdůvodnit, že při ní vznikla Psí ul. čili Vozovka, že procházela přes Neředín nebo podle něho, dále pak Loučany, Náměštěm, údolím Šumice, k Přemyslovicím, Stražisku a dále údolím Romže ke Konici a konečně přes Otím, kde nedaleko odtud scházela pod Duranou do Malé Hané. Od jihu sahal až k této cestě hluboký les, patřící Hradištskému klášteru (statku knínickému), do něhož vedla Hvozdecká cesta tvořící jeho jižní hranici. Zdůvodnil jsem výkladem zprávy Vincenciovy, že k přepadení Zdikovu došlo spíše v Biskupicích než v Jaroměřicích. Podal jsem stručnou historii hrádku Plankenberku a dovodil, že je správné ztotožňovati jej s Hrádkem u Jevíčka. Ukázal jsem, že Hartinkov a Hermannsdorf z listin 14. a 15. stol. jsou dvě různé osady, z nichž tato v bojích členů rodu Lucemburského vzala za své. Hartinkov se dostal do svazku biskupic-

kého panství až v 18. stol. a na čas jako zvláštní stateček se z něho vydělil, jako učinili zemaní z Radkova, z panství cimberského. Oba tyto rody se pak zakoupily jinde a brzy zašly.

¹ L. c., 129. — ² Ibid., s. 141. — ³ Ibid., s. 129. — ⁴ CDM III, č. 142, s. 109. — ⁵ CDM IV, č. 179, s. 242. — ⁶ RICHTER, l. c., s. 129. — ⁷ L. HOSÁK, „Historický místopis země Moravskoslezské“, 1938, s. 490; r. 1281 nabyl klášter za škody zboží v Třebčíně a Loučici u Konice (? Luczicz). — ⁸ Ibid., s. 1077: Luczicz viz Loučka [Malá] na Litovelsku. — ⁹ ČVSMO 44/1931, s. 33. Nemá ji ani J. DOSTÁL, „Lokalisace zaniklých osad v kraji Olomouckém“. ČSPS 61/1953, s. 61. — ¹⁰ CDB I, č. 115, s. 116. Označuje ji za Loučany. Také HOSÁK, „Lokalisace míst v listině biskupa J. Zdika“, ČMM, 66/1946, s. 119. — ¹¹ CDB I, č. 376, s. 412. Friedrich ji klade do 14. stol. a Luczicz zde vykládá za Lužici. — ¹² CDM V, č. 54, s. 54 k r. 1296. J. ŠEBÁNEK, „Archivy zrušených klášterů moravských a slezských“. 1932, s. 69, č. 372 vytýká originálu jen to, že na rasuře je jinou rukou vepsána ves Loděnice. — ¹³ Také V. HOUBEK, „Z pravěku Olomoucka“, ČVSMO 1/1884, s. 50–55 vede cestu Konickou tímto směrem. — ¹⁴ A. PROFOUS, „Místní jména v Čechách“. II, 1949, s. 298. — ¹⁵ Otín stál ještě počátkem 18. stol. J. DOSTÁL, l. c., s. 61. B. BURIAN, „Konický okres“ Moravská vlastivěda, II, 1939, s. 164 myslí, že zanikl v husitských válkách, ale pak říká, že r. 1553 vznikly o Otínsko spory Šebetova s Konicí. Stál ve Zvonovém lese u Skřípova. — ¹⁶ RICHTER, „Hraniční les v okolí Mor. Třebové“. ČSPS 64/1956, s. 155. — ¹⁷ R. HIKL, „Třebůvka a Jevíčská cesta“. VVM 13/1958, s. 219. K stanovení tohoto směru mne vedla listina CDM III, č. 41, s. 52, aby zbylo místo pro jí zakládanou Hor. Hynčínu. J. MACKERLE—Fr. TOVÁREK—P. VACOVÁ, „Okres Mor. Třebová“, 1946, s. 50 vede cestu z Jevíčka Smolenským údolím, přes Březinu, Rudnou do údolí Svitavy. A. ŠEMBERA, „O úkladném útoku, jež učinil Konrád, kníže Znojemský na Olomouckého biskupa J. Zdika r. 1145“, ČČM 49/1875, s. 50 stanoví cestu tu: Jaroměřice, Jevíčko, Bělá, Slatina, Březová. — ¹⁸ J. SKUTIL, „Pravěké nálezy z Náměště na Hané“. Sbor. SLUKOB II/1954, s. 47. — ¹⁹ RICHTER, „Raně středověká Olomouc“, s. 126 a 130. Pokládá za páteř městské dopravy čáru od Střední k Nové a Hradské bráně. Týž, „O vzniku města Olomouce“. ČSPS 60/1952, s. 212 a 215. Inž. J. Kšír, „Vývoj půdorysu města Olomouce“. Rkps Měst. archivu olom. A 616 z r. 1926, s. 45: Branou Litovelskou vedla cesta od Prahy. — ²⁰ DOSTÁL—ŘÍKOVSKÝ, „Olomoucký okres“, Vlastivěda moravská, II, 1935, s. 92. — ²¹ Kšír, l. c., s. 17 n. — ²² ČVSMO 45/1932, s. 44. — ²³ „Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz“, 1937, s. 130. — ²⁴ „Dějiny města Olomouce“, Vlastivěda moravská, 1936, s. 39. — ²⁵ W. MÜLLER, „Geschichte der königlichen Hauptstadt Olmütz“, 1882, s. 134. — ²⁶ KUX, l. c., při s. 128. Měst. archiv olom., sign. VI, č. 2185. — ²⁷ Ibid., s. 130. — ²⁸ RICHTER, „O vzniku města Olomouce“. ČSPS 60/1952, s. 212. Týž, „Raně středověká Olomouc“, s. 115. — ²⁹ CDM III, č. 158, s. 133. Podle ŠEBÁNKA—DUŠKOVÉ. Kritického komentáře k Mor. diplomatům. 1952, s. 124: „nelze jí zatím plně důvěřovati“. — ³⁰ CDM IV, č. 170, s. 231. — ³¹ CDB II, č. 351, s. 362. FRIEDRICH klade padělek na poč. 14. stol. RICHTER ČSPS 64/1956, s. 154 před 1279. — ³² Hraniční body vykládá RICHTER v článku „Krajina Mor. Třebovská“. ČSPS 63/1955, s. 48. — ³³ J. MACKERLE, „Letopis města Jevíčka“. 1958, s. 23. Pro Rachowkop navrhuje trať Hradkov u Úsobrna. RICHTER, „Krajina M. Třebovská“. ČSPS 63/1955, s. 46. Navrhuje za Studenou Bitýšku tekoucí od Cetkovic a Borotína, tedy s MACKERLEM částečně souhlasí. Dále už se držím identifikací RICHTROVÝCH. — ³⁴ MACKERLE, l. c., s. 24 nazývá ji Bauchanice a umísťuje k Benešovu. „Na opatovém“ je podle něho na konci katastru této obce. — ³⁵ „Příspěvky k historickému místopisu Moravy“. ČMM 41/2, 1917/8, s. 42. — ³⁶ Ibid., s. 65 n. — ³⁷ „Zemské stezky a podružné cesty na Moravě v době předhusitské“. ČSPS 59/1951, s. 63 n. — RICHTER, „Staré stezky na Mor. Třebovsku“. ČSPS 63/1955, s. 203, srovnává se s ním, že v r. 1279 „lze styk Javorníka s cestou klášterů asi do okolí osad Lipové a Seče, již od Konice... Hvozdecká cesta běžela patrně severojižním směrem (přes Konici?) k Hvozdu, má-li po něm jméno“. Je tu tedy podmíněný závěr. Myslím však, že padělek byl tak stilizován, aby mohl býti podkladem nové listiny, proto zachycoval skutečný stav, a tedy že Hvozdecká cesta odpovídala směru k bodu „Na opatovém“, t. j. k Malé Hané a tvořila hranice, o které byl spor. — ³⁸ O účasti Děpolda, bratra Vladislava II., se zmiňují CDB I, č. 143, s. 146 a č. 145, s. 147. — ³⁹ An. Gradiscenses et Opatovicenses. FRB II, 1874, s. 398 a Vincentii et Gerlaci an., ibid., s. 414. — ⁴⁰ R. DVOŘÁK, „Dějiny Moravy“. I, 1905, s. 75. — H. JIREČEK, „Morava do r. 1200“. PA, III/1859, s. 64 a „Příspěvek k vysvětlení záhadných soch na kostele ve vsi Sv. Jakubě“. PA IV, sv. 2, s. 176. Oba pokládají za východisko cesty Prahu, co opravuje JIREČEK ve výchozí místo Olomouc teprve v článku „Zdik Jindřich, biskup Olomoucký“ v ČMM

2/1870, s. 58. Za místo přepadení pokládá Biskupice. Také B. DUDÍK „Dějiny Moravy“, III, s. 118 míní, že útok se stal v Biskupicích, „ač udání místa není v pramenu zcela jisté“. — ⁴¹ Jen Hradištskoopat. an. se zmiňují, že společně přišli ad confinium istius terre, ale nemluví se pak o setkání, nýbrž hned o nočním přepadu. L. c., s. 599. Vinc., s. 414: quem (Zdiconem) . . . in exitu terre illius convenit. — ⁴² NOVOTNÝ, Č D I, 2, s. 795 myslí, že Ota odešel napřed, ale těžko by se vydával v zimním krátkém odpolední na cestu širokým pohraničním lesem do Litomyšle. — ⁴³ PALACKÝ, D Č I, 1894. Klade útok „do dvora jakéhosi na pomezí Olomoucka a Znojemska“. R. TUREK, „Die mittelalterlichen Stämme in Böhmen“, 1957. Na mapce osídlení do konce 12. stol. táhne hranici údělu znojemského od pramenů Oslavy. — ⁴⁴ ŠEMBERA, I. c., s. 50, stejně NOVOTNÝ, Č D I, 2, s. 795. — ⁴⁵ MACKERLE, Letopis, s. 18: „Biskup se usídlil na své tvrzi, v dnešním zámku“, v Jaroměřicích. Ale to byl přece majetek biskupa pražského, nikoli Zdikův! — ⁴⁶ Biskupice u Jevíčka nejsou dosvědčeny jak se domníval ještě Friedrich, CDB I, č. 115, s. 116 listinou z r. 1131, neboť L. ČERVINKA v článku „K výkladu listiny Zdikovy z r. 1131“, ČMM 41/42, 1917/8, s. 283 dokázal, že poslední Biskupice tohoto seznamu majetků kostela olomouckého jsou dnešní Biskoupky na Modřicku. Přesto však myslí RICHTER „Hraniční hvozď v okolí Mor. Třebovska“, ČSPS 64/1956, s. 157, že Biskupice patřily k biskupství olomouckému od jeho založení. — ⁴⁷ Ř. WOLNÝ, „Kirchliche Topographie von Mähren“, I, 2, s. 444 a 428-9. — ⁴⁸ Páhony olom. V, s. 349, č. 476. — ⁴⁹ WOLNÝ, I. c., s. 428. — ⁵⁰ Ibid., s. 429 a 444. — HOSÁK, „Hist. místopis“, s. 538 a 552. — ⁵¹ WOLNÝ, I. c., s. 428. I dvůr byl v Úsobrně, tím však již r. 1078 obdaroval Oto I. s Eufemií klášter Hradištský. CDB I, č. 79, s. 82. Místo něho postaven po polovině 12. stol. hrádek na Duraně. — ⁵² Vinc., s. 414: Et sic ad telonium Vsobren ante ecclesiam eum dulcissima allocutione circumveniens . . . ad proprias sedes revertitur . . . Et cum iam ad ipsam villam, in qua episcopus . . . dormiebat, processisse(n)t. — ⁵³ Ibid., s. 414 n.: Ultra sepem domus faciunt (episcopum). — ⁵⁴ Ibid., s. 415: militum dextrarios, pauperum iumenta, eorum possessores spoliantes. — ⁵⁵ Viz NOVOTNÝ, Č D I, 2, s. 795 „Zdik však mnil přenocovat ve své vsi.“ s. 797 „poznáv svého sedláka“. — ⁵⁶ Překlad Fr. HERMANSKÉHO, „Letopis Vincenciův a Gerlachův“, 1957, s. 58. Per devia et pessimos algores nivium. Vinc. I. c., s. 415. — ⁵⁷ CDM III, č. 332, s. 328. — ⁵⁸ MACKERLE, Letopis, s. 37 má zato, že to byli Jindřich a Čeněk z Lipé, páni na sousedním Cimburku, ač to v listině nemá podkladu. — ⁵⁹ CDM IX, č. 235, s. 170. — ⁶⁰ CDM X, č. 118, s. 137. — ⁶¹ Po odstoupení Biskupic zůstaly biskupovi olomouckému v tomto kraji jen Kladky, uváděné poprvé k. 1320 (HOSÁK, Místopis, s. 568 pod jménem Roma), oddělené od panství mohelnického (později mírovského) zbožím bouzovským a statkem vranovským. — ⁶² CDM XV, č. 261, s. 221. — ⁶³ CDM XI, č. 279, s. 258. — ⁶⁴ CDM XII, č. 523, s. 452. — ⁶⁵ Páh. ol. I, s. 127, č. 105: gula sibi et suis hominibus in Trnawka oppido et villis adiacentibus recepit et cremavit, v hodnotě 400 hr. — ⁶⁶ Ibid., s. 285, č. 710 za 500 kop. — ⁶⁷ CDM XV, č. 411, s. 158. — ⁶⁸ F. M. BARTOŠ, „Čechy v době Husově“, 1947, s. 172 a 181. — A. SEDLÁČEK, „Zbytky register králů římských a českých z let 1361–1480“, Hist. arch. ČA, sv. 39, s. 129, č. 920. — ⁶⁹ Palacký, D Č III, s. 146. — ⁷⁰ Ibid., s. 224. Že se psal Boskovec, nikoli Šembera, dokázal A. SEDLÁČEK, „Rozletité kapitoly“, ČMM 18/1894, s. 11. — ⁷¹ ZDO VIII, s. 295, č. 35. — ⁷² Fr. PALACKÝ, „Urkundliche Beiträge zur Geschichte des Hussitenkrieges“, I, s. 91, č. 90 k r. 1421. — ⁷³ MACKERLE, Letopis, s. 51. — ⁷⁴ ZDO X, s. 363, č. 77. — ⁷⁵ Viz pozn. 60 a 64. — ⁷⁶ Viz pozn. 66, 62 a 67. — ^{76a} ZDO X, s. 384, č. 391 míní se spíše tvrz v samých Biskupicích, XIV, s. 94, č. 189 hrádek pustý, XVII, s. 182, č. 124 hrádek obořený nad Nedstavů. — ⁷⁷ MACKERLE-TOVÁREK-VACOVÁ, I. c., s. 95. — ⁷⁸ CDM V, s. 29, s. 243. Podle MACKERLA, „Archiv města Jevíčka“, 1958, s. 5 vyslovil se dr. ŠEBÁNEK na přednášce v Jevíčku v listopadu 1958, že tato listina byla sestrojena na podkladě pravých listin Přemysla II. a Václava II. v l. 1323–51. — ⁷⁹ CDM VII, č. 217, s. 818. — ⁸⁰ ZDB IV, s. 56, č. 224 a 225. — ⁸¹ Ibid., VIII, s. 227, č. 220. — ⁸² CDM XIV, č. 6, s. 4. V rejstříku s. 186 Hartungsdorf=Rattendorf=Radkov. — ⁸³ Viz pozn. 59 a 60. — ⁸⁴ ZDO XI, s. 424, č. 34. — ⁸⁵ ZDO XXV, s. 333, č. 114. — ⁸⁶ ZDO XIV, s. 94, č. 189, XVII, s. 182, č. 124. Na některou z nich upomíná trať „Na lhotách“ pod Libštejnem v katastru biskupickém. ZDO II, sv., index, s. 481 a 523: Lhota=Na Lhotách pod Libštejnem, Zelhotín=Lhoty u Biskupic. Březínky se zde jmenují Březníky. Viz I TUTSCH, ve VVM I/1948, s. 227. — ⁸⁷ ZDO XV, s. 362, č. 214, s. 364, č. 220, XXVII, s. 433, č. 75. — ⁸⁸ J. PILNÁČEK, „Staromoravští rodové“, 1930, s. 48. — ⁸⁹ ZDO VII, s. 255, č. 251. — ⁹⁰ ZDO VII, s. 263, č. 391. — ⁹¹ Viz pozn. 80 a 84. — ⁹² A. MEYER, „Zur Verwertung der Sprachgeschichte für die Siedlungsgeschichte“, ZVGMSch 32/1930, s. 153. E. SCHWARZ rozlišuje Radkov 1365 a Hartinkov 1464, kdežto E. SANDBACH a E. MEYER obě jména vztahují na Radkov, který se r. 1464 píše Rudkov. Viz pozn. 84.

PRÍSPĚVEK K POZNÁNÍ CHEMISMU ČESKÝCH A MORAVSKÝCH TRAVERTINŮ

Význam pojmu „travertin“ je velmi široký a je běžně užíván k označení usazenin uhličitanu vápenatého, vyloučených z vodných roztoků.

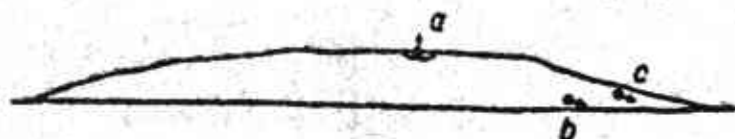
HAUG (1907) pokládá za travertiny jen vápence geologicky mladé, vzniklé ze sladkých vod, pevné, respektive tvrdé. Naproti tomu termín „vápnitý tuf“ užívá k označení křehkých, drobných a měkkých vápenatých sladkovodních usazenin. Tato definice je nejčastěji používána.

Pokud jde o původ travertinů, existují v podstatě čtyři názory:

1. travertiny vznikají samovolným srážením uhličitanu vápenatého při dosažení povrchu země vodou (EMIG, 1917; PIRSSON, 1920);
2. vznik travertinů je podmíněn změnami fyzikálně-chemických podmínek, vyvolanými biogenními pochody (GRÜSS, 1919; PRÁT, 1929; BABIČKA, 1932);
3. travertiny jsou původu organického (CZAPEK, 1921);
4. travertiny vznikají srážením uhličitanu vápenatého z vod; proces může být podporován vodním rostlinstvem, které přispívá ke změně podmínek. Mohutné travertinové výskyty, které známe například ze Slovenska, jsou však podmíněny specifickými geochemickými poměry — účast organismů je přitom kvantitativně zcela bezvýznamná (ZÝKA, 1956, 1957; ZÝKA a VTELENSKÝ, 1960).

Travertinové výskyty jsou nejhojnější na Slovensku; travertiny se zde vyskytují v desítkách lokalit, z nichž mnohé mají značný průmyslový význam (ZÝKA a VTELENSKÝ, 1960). Na Moravě jsou známy pouze tři výskyty travertinu v okolí Přerova. Jde o lokalitu Tučín, Želatovice a Kokory. Všechny ostatní výskyty uváděné v literatuře, jsou kvantitativně bezvýznamné — jde o nepatrné výskyty vápenatých tufů. V Čechách byl pravý travertin zjištěn pouze ve státní přírodní rezervaci Hájek (Soos) u Františkových Lázní. V Karlových Varech jde již o aragonit a výskyty ve Vinicích-Vinařích, Závratci a Bylanech (kvantitativně naprosto bezvýznamné) jsou prostými vápenatými tufy.

Travertinové výskyty mají tvar deskovitý (v některých údolích, například „aragonitová deska“ v Karlových Varech), nebo tvar kup a polokup. Polokupy vznikají obvykle na svazích (například stále se tvořící polokupa — kaskáda — v Bešeňové). Nejrozšířenějším typem travertinových výskytů jsou kupy. Mají různý tvar v závislosti na vydatnosti pramenů, mineralisaci a chemismu vody, délce trvání zřídla atd. Některé kupy jsou i několik desítek metrů vysoké (Sivá Brada, Spišské Podhradie, atp.). Kupa Sivá Brada má protáhlý tvar s kráterovým jezírkem na vrcholu a mohutnými výrony kysličníku uhličitého a sirovodíku ve středu jezírka. Na vrcholu kupy je několik „mrtvých“ kráterů.

SIVÁ BRADA
/kupa Sv Ondřej/
a - kráterové jezírko a výrony CO_2 a H_2S
b - pramen
c - vrt

TRI SLIAČE
/kupa Čertovica/
a - velký kráter
b - malý kráter
c - pramen

DUDINCE
a - mrtvý kráter

Velmi zajímavá je travertinová kupa „Čertovica“ za obcí Tri Slnače. Je vysoká 12–15 m a protáhla směrem k vesnici pozdějším jednosměrným „narůstáním“ travertinu. Na vrcholu kupy je kráter v nejširším místě široký asi 5 m, hluboký asi 3 m. Je vyschlý. Na protáhlé části kupy nachází se kráter vedlejší, mající tvar sopečného kužele, rovněž „mrtvý“ (bez vody a plynu). Pramen vlažné minerální vody bohaté kyslíčnícem uhličitým a sirovodíkem vyvěrá na úpatí kupy (viz obr. 1).

Tři kupy homolovitého tvaru vyskytují se v lázeňském parku v Dudincích (kromě toho vyskytují se v objektu lázní i kupy tvaru podobného tvaru kupy „Čertovica“).

Morfologicky výrazné kupy vyskytují se u Levic (vrch Šikloš) v Santově, Sklených Teplicích, Lipt. Štiavnicí atd.

Polokupy jsou známy rovněž z Levic, Lipt. Jánu, Rojkova, Zem. Ludrové, Lipt. Lužné atd. Výskyty travertinu na Moravě mají tvar spíše polokup. V Tučíně a Kokorech byl travertin těžen. Výskyt travertinu v Hájk u Františkových Lázní měl nepochybně tvar kupy, z níž dnes zbyly jen bezvýznamné zbytky.

Hlavními složkami travertinů jsou Ca, Fe, Al a Si; tabulka na obr. 2 ukazuje, že se však zastoupení těchto hlavních komponent v travertinech různých lokalit podstatně liší. Kvalitativně odlišné je však i zastoupení mikrokomponent. Ve slovenských travertinech byla zjištěna přítomnost 36 prvků, v aragonitech z Karlových Var 29 prvků. Travertiny z Moravy obsahují pouze 18 prvků (podle spektrálních analys; viz tabulku na obr. 2). Oproti moravským výskytem travertinu jsou karlovarské aragonity obohaceny hlavně fluorem, s troncím a beryliem, travertiny z Hájk beryliem, fosforem a manganem. Moravské travertiny jsou tedy stopovými prvky velmi chudé.

	Ag	Al	As	Ba	Be	Ca	Cd	Co	Cr	Cu	F	Fe	Ga	Ge	K	Li	Mg	Mn	Mo	Na	Ni	P	Pb	Sb	Si	Sn	Sr	Ti	Tl	Zn
Tučín 1		●		•	•	■				•	•	■					■	•		•		•		•	•	•	•	•		
Tučín 2		●		•		■				•		■					■	•				•		•	•	•	•	•		
Tučín 3		●		•	•	■				•		■		•			■	•						■			•	•	•	
Želatovice 1		●		•	•	■				•	•	■					■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	
Želatovice 2		●		•	•	■				•	•	■					■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	•
Kokory 1		■		•	•	■			•	•	•	■	•	•	•		■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	•
Kokory 2		■		•	•	■				•	•	■	•	•	•		■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	•
Závratec		■		•	•	■			•	•	•	■	•	•	•		■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	•
Vinice-Vinaře		■		•	•	■			•	•	•	■	•	•	•		■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	•
Bylany	•	■		•	•	■			•	•		■	•	•	•		■	•		•			•	■	•	•	•	•	•	•
Karlovy Vary	•	•	•	•	•	■	•	•	•	•	•	■	•	•	•	•	■	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•	•
Frant. Lázně		■		•	•	■				•		■					■	•	•	•	•	•	•	■	•	•	•	•	•	•

■ množství podstatné
■ množství podřadné

● množství vedlejší
• množství stopové

• problematická přítomnost prvku

Tučín 1: světle žlutohnědý, celistvý, velmi tvrdý, pevný, mírně pórovitý;

Tučín 2: žlutohnědý, celistvý, tvrdý, pevný;

Tučín 3: limonit z dutin travertinu;

Želatovice 1: žlutohnědý, celistvý, tvrdý, velmi pevný, mírně pórovitý;

Želatovice 2: červenohnědý, jemně vrstevnatý, velmi tvrdý, pevný;

Kokory 1: žlutohnědý, celistvý, tvrdý, pevný, mírně pórovitý;

Kokory 2: šedý s hnědými skvrnami, tvrdý, pevný, pórovitý;

Závratec: šedý, křehký, zkrasovělý (v podstatě měkký tuf);
 Vinice-Vinaře (u Čáslavi): šedý, pórovitý, křehký (nepříliš pevný) tuf;
 Bylany (u Kutné Hory): šedý, pórovitý, křehký (nepevný tuf);
 Karlovy Vary: světle růžový, vrstevnatý, celistvý;
 Františkovy Lázně (státní přírodní rezervace Hájek): červenohnědý, tvrdý, velmi pevný, pórovitý.

Literatura:

BABIČKA J., Příspěvek k poznání čs. travertinů, Sb. přírodověd., Praha 1929;
 CZAPEK F., Biochemie der Pflanzen, Jena 1921; EMIG W. H., The travertine deposits of Oklahoma, Okl. Geol. Survey Bull. 29, 1917; GRÜSS J., Die Kalkwurzeln von Woltersdorf, Ber. deutsch. botan. Ges., Berlin 1919; HAUG E., Traité de Géologie, Paris, 1907; JIRKOVSKÝ R., Příspěvek k poznání českých sladkovodních travertinů ze stanoviska biochemického na základě analyt. rozborů travertinů od Kosoře a Sv. Jana pod Skalou, Rozpravy II. tř. České akademie věd, Praha 1926; NĚMEJC F., Paleobotanický výzkum travertinových uloženin Slovenského krasu, Rozpravy II. tř. České akademie věd, Praha 1936; PIRSSON L. V., A textbook of Geology, New York 1920; PRÁT S., Studie o biolithogenezi, ČSAV, Praha 1929; ZÝKA V., Geochemie minerálních vod oblasti Šafarikovo—Lučenec—Levice, Geologické práce, Bratislava 1958; ZÝKA V., Naše travertiny, Věda a život, Brno 1957; ZÝKA V., VTĚLENSKÝ J., Geochemie slovenských travertinů, Geologické práce, Bratislava 1960.

Josef Dostál

MÁLO ZNÁMÁ PLASTIKA V NÁDVOŘÍ PŘEROVSKÉHO ZÁMKU

V nádvoří přerovského zámku se nachází plastika, která ušla pozornosti všech dosavadních pojednání o památkách města Přerova. Není o ní zmínka ani u BAYERA, ani u STRUSCHKY nebo jiných vlastivědných spisovatelů. A přece je památná a umělecky velmi hodnotná, pro historii města významná.

Vcházíme-li z nádvoří na hradby pod baštou, upoutá naši pozornost kamenná deska v supraportě dveří. Orel s rozpjatými křídly drží desku s latinským nápisem: IN MEMORIAM / ANNO MDCCLXXIII / LEX SALVBERRIMA INTER PLVRIMAS / AD CVLTIVANDA TERILIA PASVA / HIC PRIMVM EFFECTIVI / DATA / VT / PLACITVM REGIVM / ET TV LAM / MANIFESTARENT / PRAEDIO HVIC / AQUILAAM / PRAEPONI / ET / NOMEN CAESAREI IMPERATORIS / CONCSSERVNT / M: T: J: II / PATRES PATRIAE. Překlad: Na památku roku 1773. Zákon nejprospěšnější nad mnohé k udržování pozemků a luk byl zde poprvé uveden v platnost. Aby bylo projeveno panovníkovo schválení a ochrana tomuto statku, bylo dovoleno umístiti zde orla, jméno císařské vrátny. Marie/ Terezie/ Josefa/ II. Otcové vlasti.

Deska má tvar rozvinuté listiny s ornamentální výzdobou abstraktního motivu rocaille. Na spodním okraji ji tvoří akantové listy střídavě většího a menšího tvaru. Po levém dolním okraji přechází akant v kouli pod obdélníkovou ozdobou, z níž vystupuje snopek obilí, vzhůru obrácený na boku prohnuté desky. Ta je dole zúžená a rozšiřuje se nahoru ve formě listiny. Desku střeží na ní sedící orel, který drží v pařátech dva svitky. Symbol strážce zákona jakoby zíral na čtenáře nápisu. Deska je 120 cm vysoká a 60 cm široká. Plastika není signována, ale jemně propracované detaily svědčí o umělci nevšedních kvalit, který dovedl dlátem v pískovci vytvořit tak pěkné dílo, jež je k ozdobě zámku.

Plastika pochází podle vnočení na desce z 2. pol. 18. století. Tehdy vládla v Rakousku císařovna Marie Terezie se svým synem, pozdějším jejím nástupcem, Josefem II. Války s Turky, války s Pruskem, vzrůstající počet obyvatelstva vyžadovaly nutně zvýšení rostlinné i živočišné výroby, ovšem prací poddaných. Proto dochází ke zvyšování robotních povinností, daní a jiného vykořisťování. I neúroda se přidružila, aby dovršila utrpení beztak již zoufalství propadajících

robotníků. A když míra strádání překypěla, propukají místní nevolnické vzpoury, které končily pro svou roztržitost obyčejně krutými tresty. Karabáč a mučidla měly přivést vzbuřence k poslušnosti a povolnosti. Nejvíce jich bylo použito na panství Dobříš. Císařovna Marie Terezie se zabývala myšlenkou pomoci lidu, ale byla příliš slabá proti mocné šlechtě, takže veškeré její snažení vyznělo skoro naprázdno. Nepomohla ani hlášení syna Josefa II. o cestě po Čechách, že všude panuje neuvěřitelná bída mezi vesnickým lidem, a to nejen na statečích světských, ale i církevních. A snad by se lid nedočkal lepších časů, kdyby se do záležitosti nevložili vojáci, protože potřebovali na doplnění stavů vojska rekruty zdravé, silné a ne podživené. A vojáci tehdy dosáhli, že Marie Terezie nařídila ustavit zvláštní komisi, která by se zabývala úpravou povinností poddaných. Komise se usnesla v září 1773 na instrukci o úpravě urbánních povinností. Stavby se začaly bránit a zahájily kampaň i na sněmu proti instrukci. Císařovna však trvala na svém. Propukají nové selské bouře v roce 1775 v severovýchodních Čechách na rychtě v Rtyni v čele s Antonínem Nývltem. Byla zřízena i jakási selská vláda, „gubernó“. 40.000 vojáků mělo co dělat, aby vzpouru tak rozsáhlou potlačilo. A to donutilo císařovnu Marii Terezii, že vydala 13. 8. 1775 robotní patent, jímž byla částečně robota snížena.

Držitelem přerovského panství v této době byl generální polní vachmistr svobodný pán Arnošt Petrasch, známý majitel také Čekyně, Penčic a Zábeštní Lhoty. Byl přítelem Josefa II. a zavedl na svých statečích na Přerovsku pěstování bramborů. Jako vysoký důstojník, oblíbenec císařovny, stál bezpodmínečně na straně vlády a dynastie. Instrukci z r. 1773 přijal s vděčností jako hotový zákon, protože si nedovedl představit v době absolutistické vlády, že by se vůle panovníkova nestala zákonem. Proto dal zasadit desku ke zmíněnému roku v nádvoří přerovského zámku, v sídle panství. Stavové nakonec patent z roku 1775 přijali jako zákon ve sněmovním usnesení v roce 1776 a mluví o patentu jako o „zákonu nejmoudřejším“.

Tak nám plastika připomíná pohnuté doby 18. století, kdy lid za cenu těžkých obětí si nakonec vybojoval zrušení nevolnictví a je tudíž pro dějiny našeho města významná, protože sotva kde jinde byla podobná deska zasazena. Umělecké provedení svědčí o vysoké úrovni neznámého sochaře 18. století. Naše město nemá mnoho plastik a proto pamětní deska v zámeckém dvoře zasluhuje pozornost návštěvníků našeho zámku, v jehož komnatách je nyní vlastivědné muzeum J. A. Komenského.

Vladimír Strnad

POZNÁMKA O VALOUNECH S FAUNOU KAMBRICKÉHO STÁŘÍ ZE SOUVKŮ

V souvkovém materiálu, který pokrývá rozsáhlé pohraniční oblasti Severomoravského kraje a v němž byly celkem hojně sbírány zbytky ordovických až křídových hornin, namnoze s krásně zachovanou faunou (viz o tom článek S. TICHÉHO, 1960, v těchto Zprávách), se někdy nacházejí i poměrně značně velké valouny červeněhnědých až cihlově červených vápenců, které jsou silně znečištěny a přecházejí téměř v silně vápnité a mírně železité jemnozrnné pískovce, o nichž byl vysloven předpoklad, že náleží severskému kambriu.

Autoru této zprávy se podařilo prokázat stáří těchto valounů na základě nálezů valounu s velmi četnými zbytky úlomků hlavových štítů, trupu i pygidí trilobitů rodu *Olenus* div. sp., jejichž rodová příslušnost byla nepochybně zjištěna na nejlépe zachovaných zbytcích částí krunýře hlavy. Valoun o rozměrech 145 x 140 x asi 80 mm pochází z pískovny v Píšti na Hlučínsku, kde byl vytříděn z ostatního materiálu K. G a t í k e m. Valoun je doslova přeplněn úlomky pleur a zejména hlav olenidů, jejichž otisky jsou potaženy světlejší vápnitou vrstvičkou

a celkem ostře vystupují z lomové plochy navětralého vápence, v němž došlo již k počátku uvolňování kyslíčnicků železa. Budto jde v daném případě o nekrocenosu s pokročilou macerací, anebo o proudem nashromážděné úlomky exuvií, neboť zbytky jsou rozmístěny v hornině všesměrně.

Jde o první prokazatelný nález olenidů v souvkovém materiálu z území ČSSR, který bude zhodnocen v rámci souhrnné zprávy, na níž podepsaný pracuje.

Jan Beneš :

80. VÝROČÍ ZALOŽENÍ ARCHEOLOGICKÉHO MUZEA V SOFII

Národní archeologické muzeum v Sofii znamenalo pro bulharskou kulturu neméně jako Národní muzeum v Praze pro kulturní vývoj český.¹

Ještě nedozněly dělové rány z velkých rusko-tureckých válek, jež přinesly svobodu po staletí porobenému bulharskému národu, a již se objevily první vážné myšlenky organizace národního života a kultury, především školství a posléze i ostatních kulturních institucí. Mladá bulharská inteligence se opírala v těchto snahách o účinnou pomoc pokrokové inteligence ostatních slovanských národů, z nichž na prvním místě nutno jmenovat Rusy a Čechy.²

Tak bylo také uprostřed těchto bouřlivých událostí r. 1881 založeno Národní archeologické muzeum v Sofii (Naroden archeologičeski muzej Sofija). Jeho základní poslání a program určili mu Jurij Venelin, Vasil Aprilov, Marin Drinov a ovšem Konstantin Jireček, jehož pozdější „Cesty po Bulharsku“ (Praha 1888) se staly základní prací, informující tehdejší slovanský svět o minulosti a kultuře Bulharska.

Archeologické muzeum začínalo za velmi těžkých podmínek, v zemi zbídačené dlouhými válkami, finančně chudé. Počáteční fond tvořilo 343 různých archeologických předmětů a 2357 mincí, hlavně antických;³ patřila k němu i počínající etnografická sbírka, základ budoucího samostatného muzea.⁴ Muzeum bylo společnou institucí s Národní knihovnou.

Připomínajíce si osmdesáté výročí založení jednoho z předních vědeckých ústavů přátelského Bulharska, uvědomujeme si též ohromnou práci, kterou vykonali v zájmu české a slovanské vědy vůbec mnozí naši vědci, za osobního strádání a bez vlastních výhod, daleko za hranicemi své vlasti.⁵

Mnozí z nich se aktivně podíleli přímo v muzejní práci. Žel ne všichni byli za tuto činnost po zásluze uznáni; mnozí byli málo známi i svým vrstevníkům a dnešní době unikají z paměti téměř vůbec. Příkladem může být osobnost Václava Dobruského (1858—1916), rodáka z Heřmanova Městce.⁶ Po studiích na gymnasiu v Německém Brodě a na filosofické fakultě v Praze, odchází, nadšen pro slovanskou myšlenku, do Bulharska, aby se zde stal gymnasiálním profesorem v Plovdivu. Záhy přechází do Sofie a od r. 1890 se habilituje na sofijské universitě jako docent klasické archeologie, epigrafiky a numismatiky. V kulturním dění se setkává se svými budoucími spolupracovníky, zejména s bratry Karlem a Hermenegildem Škorpily, Konstantinem Jirečkem, s přírodovědcem Janem Burešem, s malířem Václavem Mrkvíčkou a jinými. Toto české prostředí a též mladá slavjanofilská společnost v Sofii ovlivnily podstatně i veřejnou činnost Dobruského. Od roku 1893 se stává ředitelem sofijského archeologického muzea, které vlastně buduje od základu. Rozmanité archivní prameny, jež vyčerpál R. HOŠEK,⁷ hovoří například o tom, že Dobruský po mnoho let objížděl sám na koni terén v různých místech Bulharska a nakonec získaný materiál svážel na voze do sofijského muzea. Jako ředitel archeologického muzea působil nepřetržitě až do roku 1910, kdy byl nespravedlivě suspendován a předčasně pensionován. Stalo se tak zejména pod vlivem pozdějšího představitele bulharské archeologie a předsedy

fašistické vlády B. Filova.⁸ Rozčarován a zneuznán vrací se Dobruský do Prahy, kde nějaký čas působí ještě jako docent na české universitě, ale záhy, roku 1916, umírá.

Archeologické muzeum v Sofii plnilo mnohem více než podobné instituce v kterékoliv jiné zemi úlohu aktivního činitele a organizátora bulharské archeologicko-historické vědy.⁹ Mnoho velkých i drobných výzkumných prací provedl kolektiv pracovníků muzea i samostatní jeho badatelé. Není náhodné, že většina odborníků působících v tomto muzeu, záhy se habilitovala na sofijské nebo i zahraniční universitě. Tuto dobrou úroveň a zasloužený primát si udrželo archeologické muzeum v Sofii dodnes. Nyní je předním vědeckým ústavem,¹⁰ který byl po roce 1944 včleněn do rámce Bulharské akademie věd jako nedílná součást Archeologického ústavu. Plní i samostatné vědecké úkoly v rámci celostátního výzkumu. Z mnohaleté publikační činnosti připomeneme aspoň řadu odborných periodik, jež muzeum vydávalo nebo vydává samostatně nebo s jinými institucemi; jsou to: *Izvestija na Archeologičeskoto družestvo*, *Izvestija na archeologičeskija institut*, *Annuaire du Musée National Archeologique de Sofia* aj.

Sbírkový fond se z původních několika set kusů rozrostl na statisíce exponátů, které lákají mnoho domácích i zahraničních odborníků, navštěvujících budovu staré mešity Bujuk Džamíja z 15. století, kde je muzeum umístěno. Není také bez zajímavosti, že základní rozvržení sbírek do expozic je ještě v současné době provedeno podle návrhu, který vypracoval a počátkem tohoto století realizoval právě Václav Dobruský.

¹ K významu této instituce srov. úvodník 80. výročí Archeologického muzeje v Sofii, *Archeologija* (Sofia), III — 1961, 1–3.

² O českých vědcích, zejména v oboru klasické archeologie a filologie, působících ve slovanském světě, srov. podrobně Karel SVOBODA, *Antika a česká vzdělanost od obrození do první války* světové, Praha 1957.

³ *Archeologija*, III — 1961, 2.

⁴ Od r. 1893 má Národní sofijské muzeum dvě samostatná oddělení — archeologické a etnografické. R. 1905 se oddělení etnografické osamostatnilo jako nový ústav — dnešní Narodní etnografický muzej. Toto muzeum bylo těžce poškozeno leteckým bombardováním r. 1944; tehdy vzal za své také muzejní archiv, čímž zanikl důležitý pramen minulosti Národního muzea. Srov. *Muzeji i pametnici v narodna republika Balgarija*, Sofia 1959, 34–45; též L. KUNC, *Die ethnographischen Museen der mittel- und osteuropäischen Staaten*, Brno 1958.

⁵ Srov. K. SVOBODA, 1. c. zejména v kapitole Čeští filologové v Rusku.

⁶ Srov. K. SVOBODA, 1. c. 273; podrobně Radislav HOŠEK ve stati Václav Dobruský (1858), *Listy filologické*, LXXXII — 1959, 298–301; též, *Věda a život*, roč. 1958, 669.

⁷ L. c. v poznámkách 7–12.

⁸ Boris Filov, jinak významný bulharský archeolog, stal se později představitelem carsko-fašistického režimu a byl roku 1944 po osvobození Bulharska popraven.

⁹ *Muzeji i pametnici*, 13–33.

¹⁰ J. BENEŠ, K otázce muzejnictví a současného stavu některých muzeí v Bulharsku, *Zprávy Vlastiv. ústavu v Olomouci*, září 1960, 163–164.

ZPRÁVY

Z činnosti Vlastivědného ústavu v Olomouci v roce 1961.

Rok 1961 byl dalším stupněm ve výstavbě Vlastivědného ústavu. Svědčí o tom nejen viditelné stavební úpravy, ale i organizační výstavba ústavu a úpravy ve sbírkových fondech, představujících základ kulturní a vědecké práce ústavu. Celou olomouckou veřejností byly kladně hodnoceny úpravy nádvoří hlavní muzea budovy. Tyto úpravy provedli prakticky celé pracovníci ústavu, kteří tu odpracovali celkem 1.755 hodin, jež lze vyčíslit částkou Kčs 7.020,—. Spolu s úpravami venkovní fasády téže budovy bylo tak dosaženo podstatného zlepšení jejího vzezření; k tomu přistupují ještě další úpravy objektů ve správě VÚ (v parku v Náměstí na Hané, vybudování nového schodiště na hradě Šternberku, další etapa oprav krytiny na Bouzově atd.). Všechny tyto zásahy splňují nejen požadavek úpravnosti, ale současně též požadavek řádné údržby.

Stejně dobře byly plněny kulturně osvětové úkoly ústavu. Na jednom z prvních míst to byly výstavy, jichž bylo instalováno celkem 29, jednak v galerii, jednak v muzeu. K největším patřila výstava „40 vítězných let“ a dále výstava „Automatizace a nová technika v průmyslu“. Pokud jde o výstavy muzejní byly to většinou výstavy z vlastních sbírkových fondů a pouze 4 výstavy byly převzaty. Kromě výstav instalovaných ve VÚ v Olomouci, dal ústav do oběhu putovní výstavy; tak to bylo 30 výstav ke 40. výročí založení KSČ, které putovaly po obcích okresů Bruntál, Olomouc, Přerov a Šumperk, 2 výstavy tématické a konečně 110 putovních výstav z oblastní galerie, jež zhlédlo více než 100.000 návštěvníků.

Pokud jde o návštěvnost, ukazuje počet návštěvníků na vzrůstající zájem a svědčí tedy i v tomto směru o dobré práci ústavu. Číselně se jeví roční bilance takto:

	celkem návštěvníků	v tom hromadné	tržba v Kčs
muzeum Olomouc — výstavy a expozice	39.015	652	27.610,—
muzeum Olomouc — koncerty	1.064	—	3.173,—
muzeum Olomouc — detaš. pracoviště ve Šternberku	5.644	186	2.569,70
muzeum Olomouc — lovecké sbírky na Úsově	49.550	897	74.800,—
muzeum Olomouc — sbírky Náměští na Hané	4.769	86	4.208,50
oblastní galerie (pouze Olomouc)	25.448	283	7.611,—
hrad Bouzov	130.609	2.449	132.456,50
hrad Šternberk	22.666	409	21.655,—
zámek Javorník	22.663	378	22.408,50
zámek Náměští na Hané	4.769	86	4.208,50
jeskyně Javoříčko	119.913	2.336	334.511,—
jeskyně Mladeč	16.650	318	45.577,—
jeskyně Na Pomezí	61.843	1.050	171.913,—
jeskyně Na Špičáku	4.161	54	8.895,50
Zbrašovské aragonit. jeskyně	56.051	807	159.752,—

K těmto číslům je nutno ještě připočítat návštěvníky jiných kulturně osvětových akcí (výklady ve sbírkách, Muzejní čtvrtky, přednášky a besedy v galerii, vycházky atd.), čímž se počet návštěvníků hodně zvyšuje:

muzejní čtvrtky	1.417
akce odb. společ. věd	997
akce odb. přír. věd	1.160
akce Oblastní galerie	709
akce muzea Šternberk	2.480

Z kulturně osvětových akcí zaslouží zmínky jednak tradiční Muzejní čtvrtky (19×), a pak varhanní koncerty (9×), které si získávají stále větší oblibu. V neposlední řadě je třeba vyzvednout práci kroužků, činných při VÚ. Je jich celkem 5 a v jejich rámci byla uspořádána řada hodnotných přednášek, vycházek a exkursí a dalších akcí. Jako významnou akci lze jistě posuzovat organizování a vedení vlastivědné pionýrské expedice, o níž jsme v našich Zprávách již referovali.

Sbírkové fondy ústavu vzrostly za rok 1961 o více než 3.000 položek:

muzeum Olomouc	3.006	stav k 31. 12. 1961	412.433
Úsov	—		2.651
Náměšť	50		966
muzeum Šternberk	117		4.763
muzeum Litovel	5		22.074
muzeum Uničov	4		1.050

Pokud jde o publikační činnost, vydal VÚ 2 *Sborníky* (společenských a přírodních věd), 5 čísel *Zpráv* a více propagačních brožurek a materiálů (5 brožurek, 1 plakát). K některým výstavám byly vydány katalogy (5). Jednotliví pracovníci publikovali články jednak v odborném, jednak v denním tisku.

Z ostatních akcí je vhodné zmínit se o skončení zpřístupňovacích prací stavebních a elektroinstalačních v jeskyních na Javoříčku, takže nové prostory budou dány k dispozici veřejnosti v roce 1962. Bohatá činnost odboru památkové péče a ochrany přírody přesahuje rámec této zprávy a bude o ní referováno při jiné příležitosti. bš

Památce ředitele Fr. Krále z Náměště na Hané. V Náměšti na Hané zesnul dne 16. 12. 1961 ve věku 82 let po těžké nemoci ředitel školy v. v., Fr. Král. Zesnulý patřil ke staré učitelské generaci, která ještě v Havelkově tradici pracovala pro olomoucké muzeum (s tehdejší Vlasteneckým spolkem muzejním v Olomouci). Není proto divu, že jméno Královo se často ocitá v řadách dárců musejních sbírek. Ještě před několika lety zasloužil se Fr. Král o záchranu staroslovanských nálezů náměšťských, které získal pro naše muzeum. O jeho neutuchající lásce k vlasti a kulturním a přírodním hodnotám svědčí skutečnost, že ani stáří mu nebránilo podílet se na regionální práci vlastivědné a od roku 1906 takřka do poslední chvíle působil ve funkci zpravodaje ochrany přírody v Náměšti a okolí. Jméno Královo bude proto vzpomínáno v historii náměšťské vlastivědy vedle jmen V. Houdka, Dr. Kratochvíla, Fr. Chytila, L. Ošťádala a J. Otruby. jsk - bš

K obrázkům na obálce

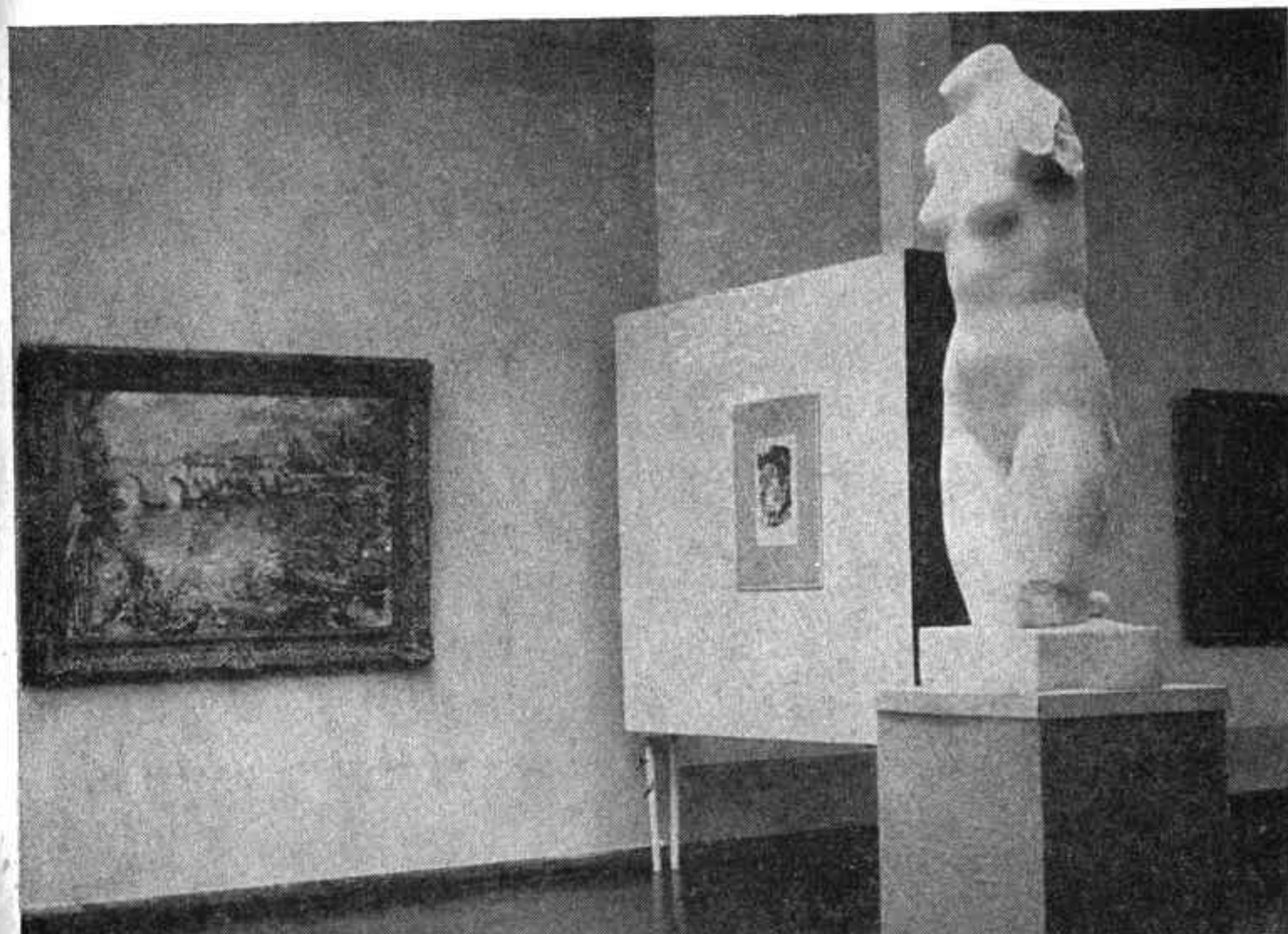
1. Část zoologického depositáře Vlastivědného ústavu v Olomouci.
(Snímky 1.—5. J. Juryšek, VÚO.)
2. Záběr z výstavy „Domov a vkus“, instalované v budově muzea v Olomouci.
3. Detail z téže výstavy.
4. Záběr z instalace „Výstavy jevištního výtvarnictví 1945—1960“, otevřené koncem roku 1961 ve VÚ Olomouc.
5. Z výstavy „Rakouské malířství XX. století“ v oblastní galerii VÚ Olomouc.
6. Plastika v přerovském zámku (k článku Jos. Dostála) (foto J. Dostál, snímek z roku 1960).

Zprávy Vlastivědného ústavu v Olomouci, vydává VÚ Olomouc, nám. Republiky 6. Řídí dr. Boh. Šula, grafická úprava Božena Bistřická. Tisknou Moravské tiskařské závody, n. p., závod 12, Olomouc, Lidická 15.

Číslo 96 vyšlo v prosinci 1961.

T-05*20078

Kulturní památky jsou svědectvím vývojové kontinuity společnosti až k dnešní společnosti socialistické a jejich prostřednictvím chápeme naši minulost a hlouběji rozumíme dnešku.

Z edice k zákonu o kulturních památkách.

